

La meua comesa aquest vespre és evocar alguns records personals d'Enric Casassas i Simó, especialment de l'època en què vam treballar en comú més estretament. M'adono que això em portarà a parlar moltes, massa vegades, en primera persona. Els prego per endavant que m'excusin.

Si la memòria no em falla vaig conèixer l'Enric Casassas el 1958, és a dir, ja fa més de quaranta anys. Els tres anys que jo li portava d'edat van ser prou perquè no haguéssim tingut ocasió de trobar-nos abans de la guerra. Ell va ser alumne de l'Institut Escola i jo no vaig poder ser-ho perquè estava ja massa avançat en els estudis de batxillerat quan l'Institut Escola va ésser fundat. Durant la guerra, com que l'Enric era de la «quinta del biberó», suposo que va prendre part, com jo, a la batalla de l'Assentiu, al cap de pont de Balaguer, però com que érem a unitats diferents, ni de lluny podíem veure'ns. I acabada la guerra, jo vaig estar fora de Catalunya, exiliat, durant més de tretze anys.

La persona que em va posar en contacte amb l'Enric Casassas va ser el doctor Ramon Aramon, aleshores secretari de l'Institut. Jo havia fet coneixença amb el doctor Aramon als primers sopars de la Penya Santamaria. El doctor Aramon maldava per engegar altre cop totes les filials de l'Institut i com que jo, el 1949, quan era encara a França, havia guanyat el Premi Prat de la Riba de l'Institut, el doctor Aramon em va fer l'encàrrec d'intentar la represa de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques. A tal fi em va fer entrar en relació amb el doctor Eduard Fontserè —que n'havia estat el darrer president i que aleshores presidia la Secció de Ciències de l'Institut— i sobretot amb tres dels seus antics alumnes de l'Institut Escola, dos matemàtics i un químic: Joan Casulleras, Josep Teixidor i Enric Casassas. Amb l'Enric vam fer de seguida molta amistat i finalment vam aconseguir aplegar prou gent perquè la societat pogués quedar reconstituïda en una

reunió que vam celebrar el 9 de maig de 1959, a casa de l'advocat Antoni Pelegrí, en presència del doctor Aramon i del doctor Antoni Esteve, membre de la Secció de Ciències de l'Institut. La junta allí elegida, la primera de la nova etapa, la presidí el doctor Esteve. Enric Casassas i Ferran Sunyer i Balaguer en foren vicepresidents i jo vaig ser-ne el secretari.

Poc després me'n vaig anar als Estats Units, durant més d'un any, amb una beca postdoctoral de recerca. Al meu retorn, l'esforç comú perquè la Societat tingués la més gran activitat possible va fer que l'Enric Casassas i jo comencéssim a veure'ns molt freqüentment. Una de les tasques que ens vam proposar va ser revisar i completar el vocabulari científic català, amb definicions posades al dia, amb vista a una nova edició del Fabra i a la publicació d'un diccionari català de ciència. Això va donar lloc a moltíssimes reunions de treball amb diversos companys de les diferents seccions de la Societat, que renunciava ara a anomenar perquè segurament me'n deixaria alguns. Per casa dec tenir encara moltes de les fitxes aleshores elaborades, que van quedar sense utilització directa però que poc o molt van servir quan l'Enric Casassas i molts de nosaltres vam col·laborar en la primera edició de la *Gran enciclopèdia catalana*.

Aquest treball em va fer adonar de la vastitud dels coneixements —científics i de tota mena— de l'Enric Casassas, del seu interès pel llenguatge i també de les seves capacitats d'escriptura.

L'Enric va llegir la seva tesi doctoral el 1962. Aquell mateix any ell i jo vam intentar establir relacions científiques amb l'estranger, no ja en el pla personal sinó en tant que grup, ja que no podíem fer-ho com a catalans, en tant que barcelonins i no com a espanyols, és a dir sense passar per la Real Sociedad Española de Física y Química. Jo era membre, des de feia una colla d'anys, d'una societat científica francesa, la Société de Chimie Physique, i gràcies a diversos amics francesos que en formaven part (principalment el professor Salvinien, de Montpeller, i el professor Calvet, de Marsella) vam constituir la Secció Mediterrània de la dita societat, que agrupava els membres de Barcelona, Montpeller, Marsella, Gènova i Torí. L'Enric Casassas va aconseguir interessar el doctor Ibarz, la col·laboració del qual era molt necessària perquè era, a la Universitat de Barcelona, el catedràtic de química física, i aquesta Secció Mediterrània va funcionar durant uns quants anys amb la realització de diverses reunions conjuntes, algunes d'elles a Barcelona. Guardo el record de diversos viatges en cotxe amb l'Enric per assistir a reunions de la Societat, però els detalls precisos m'han fugit de la memòria. El que sí que sé és que aquella relació, a més de ser-nos útil des del punt de vista científic, va servir sobretot perquè en el cercle —evidentment reduït— dels nostres amics universitaris estrangers, quedés clar que sota el franquisme hi havia un poble, el català, sotmès i emmudit per la força, però que no renunciava a la seva personalitat, a la seva llengua, a la seva cultura i mantenia ben viva l'esperança de recuperar algun dia les llibertats perdudes.

Durant aquells anys les classes de química general i de química analítica que l'Enric Casassas feia a la Universitat de Barcelona, com a professor adjunt, eren molt remarcables i molt apreciades pels alumnes, tant pel seu caràcter innovador com pels dons pedagògics que Casassas hi demostrava. Casassas va ser un gran professor. Sabia interessar els seus alumnes en allò que ensenyava i sabia traçar les línies fonamentals del que calia aprendre. Al mateix temps s'esforçà sempre per a introduir en l'ensenyament les noves línies de pensament en la matèria que explicava. Era dels professors que sotmeten a una revisió permanent la matèria que ensenyen, que no pensen que les classes n'hi ha prou amb preparar-les una vegada per sempre. Per això sofria molt de totes les mancances, de tots els defectes, de la mediocritat general de la nostra Universitat d'aquell temps i de la ineptitud notòria d'alguns dels qui hi ensenyaven. I sense que això significués en ell cap petulància, tenia inevitablement la recança del que hauria pogut fer en l'ensenyament i en la recerca si, com hauria estat just, ja aleshores hagués pogut estar situat més amunt en la jerarquia universitària.

Sobre la inadequació del sistema universitari espanyol de llavors a la nova societat que en aquells anys seixanta començava a emergir, n'havíem parlat moltes vegades a la llum del que vèiem que passava al món i de la nostra pròpia experiència a l'estranger. I fins i tot ens vam proposar d'escriure i publicar-ne alguna cosa i vam passar hores debatent, prenent notes i redactant uns primers esborranys. L'intent no va tirar endavant, entre altres raons perquè l'Enric Casassas va poder obtenir, el 1967, la Càtedra de Química Analítica de la Universitat de La Laguna (obligat així a seguir aquella mena de ritu iniciàtic que feia que tants professors de valor haguessin de debutar-hi com a catedràtics), i per tant durant un cert temps va haver de viure a Canàries. Abans del seu retorn a Barcelona jo me'n vaig anar altre cop als Estats Units i quan ens vam retrobar, a finals del 1970, el que en Casassas es plantejava no era tant dissertar sobre la reforma de la Universitat sinó intentar contribuir a realitzar-la des de dins.

En efecte, un Decret Llei de la Jefatura del Estado del juny de 1968 havia disposat la creació de tres noves universitats, a Barcelona, Bilbao i Madrid. Tot seguit es va constituir a Barcelona una comissió promotora sota la direcció de Vicenç Villar Palasí (germà del ministre d'Educació i Ciència de Franco que va aprovar la Llei general d'educació del 1970) i per a distingir les noves universitats de les ja existents, es van batejar, a Barcelona i a Madrid, amb el nom d'Universitat Autònoma, recuperant així la denominació que havia pres la Universitat de Barcelona en els temps de la República, quan s'inicià l'autonomia catalana. Amb el nom es volia recuperar també, almenys en alguns aspectes, les innovacions que va introduir la primera Universitat Autònoma de Barcelona, el 1933, i per tant calia també posar saba nova en el professorat. Villar Palasí va fer venir Casassas a Barcelona en comissió de serveis

i li va encarregar l'organització del Departament de Química. El primer curs de la nova Universitat començà el novembre de 1968 en les facultats de Medicina i de Lletres i un any més tard, el 1969, s'engegà la Facultat de Ciències. Casassas hi fou designat aleshores catedràtic de química analítica i inorgànica. El curs següent, quan es va començar a ensenyar inorgànica, en Casassas em va proposar d'encarregar-me'n i amb aquest motiu vaig retornar a Barcelona a finals de 1970. Així es va iniciar una etapa en què vaig tenir el goig de treballar al seu costat, en una comunicació constant, de totes hores, i vaig poder apreciar, millor que no havia fet fins aleshores, totes les seves grans qualitats científiques i humanes, el seu carisma i la capacitat que tenia de donar impuls, de comunicar el seu entusiasme a tots els que l'envoltaven.

Els primers anys de l'Autònoma foren en molts aspectes una experiència apassionant. Casassas (que el 1969 va esdevenir també catedràtic de química de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials, de la Universitat Politècnica) va posar en la seva tasca al Departament —primer a Barcelona, després a Bellaterra— i també en la creació de la delegació de Girona, tot el fecund ardor amb què es prenia qualsevol empresa en la qual participava i va demostrar-hi la seva extraordinària capacitat de treball i la seva facilitat d'adaptar-se a la realitat i de treure el millor profit de qualsevol nova situació.

Les circumstàncies, el marc legal, les inèrcies de tota mena, no van fer possible que la nova Universitat fos tan nova, tan innovadora com Casassas hauria volgut. Però, vistes les coses amb perspectiva, cal reconèixer que aquella primera embranzida —per molt que, de vegades, ens hagués semblat que quedava curta— va significar un pas decisiu en el camí de la modernització del nostre sistema universitari. Les discussions sobre el nou pla d'estudis, les moltes reunions del Departament i del Claustre de la Facultat, les llargues hores esmerçades per a harmonitzar punts de vista, no foren en va. En tot el que es va fer l'Enric Casassas va tenir-hi un paper rellevant, sobretot els primers anys, i encara que el 1976 retornés a la Universitat de Barcelona, l'empremta que va deixar a l'Autònoma, malgrat els anys transcorreguts, no s'ha esborrat.

Encara que sigui molt breument voldria també referir-me, en relació a Enric Casassas, a la Universitat Catalana d'Estiu. Els meus records són anteriors a l'època en què Casassas en fou president. Recordo sobretot els esforços fets, amb Enric Casassas al primer rengle, per a què les ciències dites «dures» fossin també presents en l'ensenyament, amb tot el rigor indispensable. Recordo en particular, en aquesta línia, un any en què vam organitzar un curset, molt seriós, de cinètica química. Recordo aquell manifest del 1973 «El català llengua d'expressió científica», que va tenir bastant repercussió i fou una fita important per a la recuperació lingüística. Recordo que molts del que el signàvem vam sortir al pas, el 1976, d'unes desafortunades declaracions d'Adolfo Suárez, aleshores, president de Govern, que pretenia que el català no era apte, per exemple, per a la física nuclear. Recordo també el manifest de

la «Trobada sobre recerca experimental en física i química als Països Catalans», redactat a Prada el 1982, en el qual els signants, amb Enric Casassas davant, reclamaven que en la planificació de la recerca fos contemplat el paper que havia de jugar-hi l'Institut d'Estudis Catalans. En fi, podria encara allargar-me sobre tot això, però m'aturo aquí. El que s'hi interessi trobarà als arxius de la Universitat Catalana d'Estiu tota la documentació necessària.

Podria encara parlar d'Enric Casassas i la CIRIT en els temps que jo n'era vicepresident. Però ja m'he allargat prou. Abans d'acabar voldria, no obstant, referir-me a l'acció cívica d'Enric Casassas. Limitant-me, també, a allò de què puc donar personalment testimoni, recordaré la seva presència, representant l'Institut, en les nombroses reunions que celebràrem a la seu d'Òmnium Cultural per a organitzar la commemoració del centenari de les Bases de Manresa i requerir-hi la participació de les institucions. Casassas s'incorporà molt ràpidament al petit nucli inicial i amb la seva participació molt activa van sortir d'aquelles reunions les noves bases, presentades solemnement a Manresa el 1992. Per a donar-hi difusió i mantenir-ne present l'esperit, es creà l'Associació per les Noves Bases de Manresa. Enric Casassas fou nomenat president de la Comissió Gestora en la reunió fundacional, celebrada el 19 de gener de 1993, i en la primera assemblea, celebrada poc després, fou ratificat com a president de l'Associació ja legalment constituïda. Des d'aleshores fins ben poc abans de la seva mort, Casassas n'ha estat el president efectiu, un president molt eficaç gràcies al qual l'Associació ha pogut fer molt més del que tots preveïem possible. En la darrera assemblea, celebrada el 19 de gener d'enguany, es va prendre nota de la seva dimissió, feta inevitable per la seva malaltia, i l'afecte, l'alta estima i l'agraïment de tots els que érem allí presents, es manifesta elegint-lo, unànimement, president d'honor.

Els testimonis de com era apreciat, admirat i estimat Enric Casassas i del dolor i la recança que ha provocat la seva mort han estat molt nombrosos aquests dies i no cal pas que m'hi refereixi. No obstant, la seva complexa personalitat era només parcialment coneguda. Els seus amics sabíem prou bé el seu interès per la literatura, recordàvem els pocs poemes que havia publicat de jove i havíem constatat moltes vegades l'amplitud dels seus coneixements humanístics. Recordàvem també la presentació que havia fet de Josep Perarnau i de l'*Arxiu de textos catalans antics*, que *Serra d'Or* va publicar ja fa una colla d'anys. Així i tot, per a molts va significar una certa sorpresa el seu article sobre Gerbert d'Orlhac, el papa Silvestre II, que vam llegir en el darrer número de 1999 de la *Revista de Catalunya*. I suposo que més sorpreses tindrem encara quan es publiquin —esperem que ben aviat— els textos literaris que ha deixat inèdits, dels quals el seu fill, el poeta Enric Casassas i Figueres, ens en donarà aquest vespre un primer tast.

Tot i el molt que va fer i el molt que ens ha deixat, de segur que si el nostre país no hagués viscut el drama del 1936, amb totes les seves llarguíssimes

conseqüències, l'Enric Casassas hauria pogut fer molt més encara i hauria pogut arribar molt més lluny. No podem dir que fos d'una generació perduda, però sí d'una generació eixalada. En un país normal Casassas no hauria hagut d'esperar fins als quaranta-set anys per ser catedràtic i tenir així un sou mínimament digne i poder disposar de mitjans per fer una recerca personal. Si en les ciències experimentals la qualitat de la recerca és, ben sovint, la qualitat dels instruments, és molt probable que en un país normal l'Enric Casassas, en els seus anys de major creativitat, hauria pogut assolir, com a científic, una notorietat encara molt més alta.

Permetin-me que acabi llegint el darrer paràgraf d'un article que vaig publicar a l'*Avui* pocs dies després de la seva mort. Deia així:

«Ningú no és irremplaçable en aquest món, però algunes combinacions de circumstàncies fan el paper de certes persones difícilment repetible. Dir de l'Enric Casassas que el trobarem a faltar, va més enllà del tòpic. Per això sí, com va dir Ciceró, la vida dels morts consisteix en el records dels vius, l'Enric Casassas viurà molt de temps entre nosaltres.»

HERIBERT BARRERA I COSTA
Membre de la Secció de Ciències i Tecnologia,
de l'Institut d'Estudis Catalans